

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 46 Volume: 9 Issue: 46

Ekim 2016 October 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YERLEŞİM YERLERİNİN SEÇİLİŞ BİÇİMLERİ: NEOLİTİK KIYI YERLEŞMELERİNE BİR BAKIŞ* ATTRIBUTES OF SELECTION OF SETTLEMENTS: AN OVERVIEW OF NEOLITHIC COASTAL SETTLEMENTS

Alper GÖLBAŞ**

Öz

İnsanlar milyonlarca yıl boyunca göçebe olarak yaşamış ve yerleşik yaşama belirli koşulların olgunlaşması sonrasında geçmiştir. İnsanların yerleşim yeri olarak seçtikleri noktalar farklılıklar göstermekle birlikte bazı ortak noktalara da sahiptir. Kıyı kesimlerini tercih eden insanların kurdukları yerleşimler de bazı özellikleri barındırmaktadır. Anadolu'da, özellikle Neolitik Çağ boyunca yaşanan küresel iklim değişikliği, kıyı çizgisini değiştirmiş ve suların yükselmesi sonucu çok sayıda yerleşim günümüzde sular altında kalmıştır. Dolayısı ile kıyı çizgisi değişimi, kıyısız yerleşimlerin yerleri konusunu karmaşık bir boyuta taşımıştır. Ayrıca kıyı yerleşiminin tanımı da tartışmalı bir konudur. Bu çalışmamızda kıyı yerleşiminin tanımlanması ve yerleşimlerin neden kıyılara kuruldukları üzerinde durulmuştur. Bu konuyu tartışmak için örnek olarak Neolitik Fikirtepe Kültürü seçilmiş ve bu kültürün temsilcisi olan Fikirtepe, Pendik ve Yenikapı yerleşmeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıyı yerleşimleri, Neolitik, Fikirtepe Kültürü, Pendik, Yenikapı.

Abstract

Mankind inhabited earth nomadically for millions of years, and transitioned into settled lifestyle provided that certain conditions matured. Although the spots man selected as settlements differs, they do have some common attributes, as well. Settlements built by those who prefer coastal areas also feature certain aspects. Global climate change in Anatolia, particularly throughout the Neolithic Age, has altered the coastal line and a number of settlements are now submerged due to rise of waters. Therefore, the changes in coastal line have added a complex dimension to the matter of location of coastal settlements. Moreover, definition of coastal settlements is a controversial issue. This present study places an emphasis on the definition of coastal settlements and the reasons why settlements are preferably built upon coastal regions. In order to discuss this subject, we picked the Neolithic Fikirtepe Culture as an example and evaluated Fikirtepe, Pendik and Yenikapı settlements, which represent the concerned culture.

Keywords: Coastal Settlements, Neolithic, Fikirtepe Culture, Pendik, Yenikapı.

Giriş

Bugünkü bilgilerimiz ışığında, en azından 4,5 milyon yıldır var olan insanoğlunun konargöçer bir yaşam sürdüğünü ve yalnızca 12.000 yıl kadar önce küresel anlamda yerleşik yaşama geçtiğini kabul etmekteyiz. İnsanı yerleşik yaşama geçmeye teşvik eden veya zorlayan birçok etken var olsa da bunlar içindeki belki de en önemlisi, "iklim şartlarındaki değişim" yani çevresel etmenlerin yerleşim kurmaya uygun hale gelmesiydi. Konuyu açıklayabilmek için oluşturulmuş kuramlara göre, çevresel şartların uygun hale gelmesiyle, bitki ve hayvan yetiştiriciliği başlamış, bu da yerleşik yaşama geçilmesini tetikleyen bir diğer faktörü oluşturmuştur. Üzerine sayfalarca yazı yazılabilecek olan konu hakkında yaptığımız bu kısa çalışmadaki amacımız, insanların yerleşim yerlerini neye göre belirlediğini ve bu yerleşim tipleri içerisinde "kıyı yerleşimlerinin" tanımını gözden geçirmek olacaktır.

1. İnsanlar Yerleşim Alanlarını Neye Göre Belirler?

İnsanların "neyi", "neden" ve "ne amaçla" yaptıkları yalnız arkeologların değil birçok bilim dalının araştırma konusu olmakla beraber, konu hakkında çalışan temel alan davranış psikolojisidir. Davranış psikolojisinin önemli kuramcılarında olan Abraham H. Maslow, 1943 yılında yazdığı *Bir İnsan Motivasyonu Teorisi* (A Theory of Human Motivation) adlı makalesinde¹, ilk kez ortaya attığı ve zaman içerisinde *Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi* veya *Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Teorisi* olarak adlandırılan bir görüşü ortaya koymuştur. Bu teoriye

* Arkeolog-Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca MYO, Turist Rehberliği Programı

** Bu makale Ç.O.M.Ü. S.B.E. Arkeoloji A.B.D.'da hazırlanan "Neolitik Anadolu Toplumları Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Bu makale Ç.O.M.Ü. S.B.E. Arkeoloji A.B.D.'da hazırlanan "Neolitik Anadolu Toplumları Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Arkeolog-Öğretim Görevlisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Ortaca MYO, Turist Rehberliği Programı, Ortaca, Muğla, alpergolbas@mu.edu.tr

¹ Maslow 1943: 370-396

göre, insan güdülleri bir piramit gibi birbiri üzerine çıkar ve en altta biyolojik güdüler en üstte ise psikolojik güdüler yer almaktadır.² Maslow'a göre, temeldeki bir güdünün gereksinimleri karşılandıktan sonra birey üst güdülerden etkilenmeye başlar. Örneğin açlık problemini çözmemiş bir birey emniyet güdüsü ile tatmin olamaz. Söz konusu güdülerde doyuma ulaşma zorunluluğu yoktur yani gereksinim karşılandıktan sonra bir üst güdünün etkisi başlayabilir. (Bkz Şekil 1) Bu teori, sonuç olarak birey üzerinden düşünülerek oluşturulmuştur. Toplumsal boyutlu olarak bakıldığında, toplumların aynı reflekslerle hareket edip etmediği ise ayrı bir konudur. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi kuramı üzerinden değerlendirdiğimizde insanların yerleşim yerlerini kuracakları alanları belirleme biçimleri, temelde fizyolojik tatminin gerçekleşeceği yerler olarak gelişmiştir. Fizyolojik tatmini sağlayan açlık ve susuzluk sorunlarının çözümünün ve güdülerin doyurulmasının ardından, "emniyet, güven ve düzen" gibi güdülerin tatmini gerçekleşmiş olmalıdır. Ayrıca unutulmamalıdır ki, yerleşik hayata geçiş öncesi milyonlarca yıllık göçebelik hayatı nedeniyle insanlar, mevsimsel olarak dahi olsa yerleşilecek yerlerin seçimleri konusunda tecrübe sahibiydiler.

Şekil 1. Maslow'un İhtiyaçlar Piramidi

Yerleşik yaşama geçmeye başlayan insanların, yerleşim alanı seçiminde nelere dikkat ettikleri ayrı bir sorudur. Bu sorunun yanıtı yerleşim kurulan yerlerde yapılan kazılarda ele geçen bulgularda yatmaktadır. Öncelikle her topluluğun yerleşim kurduğu alanda su ihtiyacını karşılayacağı bir kaynak, dere vs. bulunmalıdır. Mimari olgusunun gelişmesiyle yerleşilen bölgenin coğrafi şartlarına ve iklimine uygun malzemeler kullanılarak konutlar inşa edilmeye başlamıştır. Taş, kerpiç ve ahşap ana yapı malzemeleridir ve mimaride bu üç malzemeden hangisinin kullanılacağı, her bölgenin kendi çevresel şartlarına göre belirlenir. İnsanlar bereketli vadiler, alüvyal ovalar gibi tarıma elverişli arazilere yerleşmiş³, kimileri ise ticari kaygılarla hammadde yataklarının yakınlarında yerleşim kurmuşlardır. Bu bakış açısıyla ele alındığında yerleşim yerlerinin seçiliş biçimlerinde rol oynayan etmenleri, doğal (çevresel) ve beşeri etmenler olarak iki grup altında toplayabiliriz.⁴

1. Doğal (Çevresel) Etmenler

- 1.1. Arazi yapısı (Su kaynağı, yamaç, ova, deniz kıyısı, tarıma elverişlilik vs.)
- 1.2. İklim

2. Beşeri Etmenler

- 2.1. Savunma
- 2.2. Ulaşım
- 2.3. Ticarete uygunluk

Çevresel etmenlerin uygarlığın gelişimi üzerindeki en önemli nokta olduğu görüşü 1900'lü yılların başından beri üzerinde durulan bir konudur. Bu kuramlara kısaca göz atarsak, ilk olarak kültür tarihçi kuramlar ortaya çıkmıştır. Bunların yanında, partikularizm de çevresel etmenleri ön planda tutan bir diğer görüştür. Dilimize "Tikelcilik" olarak çevrilebilecek bu görüş Franz Boas tarafından ortaya atılmıştır. Bu görüşün temel fikri, yayılım, ticaret, çevre ve tarihsel tesadüflerin benzer kültürel özellikleri yaratabileceği, dolayısıyla benzer davranışlar

²Cüceloğlu 2008:236

³Sütgibi 2008:62

⁴ Bu gruplandırma farklı şekillerde de yapılabilir. İleri okuma için bkz. Kejanlı 2005:90

gösteren insan topluluklarının bir davranışı ortaya koymalarında benzer etmenlerin payı olabileceğidir.⁵ Çevresel etmenlerin tetiklediği Neolitik yaşam biçimi hakkında en önemli görüşlerden biri 1920'li yıllarda Gordon Childe'in ortaya attığı "Neolitik Devrim" kuramıdır. Childe besin üretiminin gelişim biçimini doğal çevre ve özellikle iklimde olan değişikliklere bağlamış ve bu yeni yaşam biçiminin ilk kez "Bereketli Hilal" de ortaya çıktığını ve buradan başka bölgelere yayıldığını ileri sürmüştür.⁶ Daha sonra Robert Braidwood ise Gordon Childe'in ortaya attığı Neolitik Devrim kuramı üzerine saha çalışmaları yaparak bu kuramdan "Çekirdek Bölge" kuramını türetmiştir. Braidwood, evcilleştirilmeye hazır çok sayıda vahşi hayvan ve bitkinin bulunduğu, tarıma elverişli doğal çevrelerin yaşam alanı olarak seçildiği fikrini ortaya atmış ve "Besin Üretimi Evresi" kavramını "Neolitik" kavramına alternatif olarak önermiştir.⁷ Daha sonra yeni çalışmalarla besin üretimi ile yerleşimin bulunduğu doğal çevre arasında doğrudan bir etkileşim olduğuna yönelik kuramlar, doğal çevrenin yanında kültür faktörünün de ön plana çıkarılması ile geliştirilmiştir. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Süreçsel Arkeoloji görüşünün ortaya koyduğu "insan davranışının evrensel kuralları" arasında da çevre başat rol oynamaktadır. Süreçsel arkeologlar kültürel ekolojiye önem vermişlerdir ve çevre ile kültür etkileşimini tıpkı kültür gibi, sistematik olarak ele almak gerektiğine vurgu yapmışlardır.⁸

Yerleşim olarak seçilecek arazinin iklimi, birden fazla konuyu doğrudan ilgilendirir. Örneğin tarım ve hayvancılığın yapılabilirliği veya savunma bu konuyla doğrudan ilgilidir. Detaylandırmak gerekirse; Neolitik Çatalhöyük yerleşimi Konya'nın Çumra ilçesinde yer almaktadır. Karasal iklimin hüküm sürdüğü bu bölgede insanlar aralıksız 800 yıl aynı noktada bir köy yaşantısı sürmüştür. Çatalhöyük'te bitki ehlileştirilmesi başlamış olup genelde iklime uygun tahıl ve bakliyat ağırlıklı bir üretim gerçekleşmiştir.⁹ Aynı zamanda bu höyük, Çarşamba ırmağının kıyısında yer almaktadır ve iklimsel olarak ırmağın yatağında genişleme ve daralmalar olduğu tespit edilmiştir. Irmak yatağının ilkbaharda taşıdığı ve yerleşim yerini bir yarımadaya dönüştürdüğü, yaz ve sonbaharda ise kuruyarak yatağını daralttığı bilinmektedir. Yerleşimin bu noktaya kasıtlı olarak kurulduğu şüphesizdir. Bunun altındaki sebep -yalnızca ilkbahar mevsimi için- savunma olabileceği gibi, muhtemelen daha çok tarımla ilgilidir.

Beşeri etmenler, savunma, ulaşım ve ticarete uygunluk gibi kavramları içermektedir. Bu durum yerleşimin jeopolitik konumu olarak da tanımlanabilir. Söz konusu etmenler çoğaltılabileceği gibi aynı zamanda bu etmenleri çevresel etmenlerle iç içe kabul etme gerekliliği de vardır.

Beşeri etmenleri bazı örnekler üzerinden açıklayabiliriz. Örneğin yerleşik hayat ve bitki-hayvan ehlileştirilmesinin eş zamanlı olarak başladığı Kuzey Mezopotamya'da, tarım toplumları bitki yetiştirmeye elverişli yerleri seçerek buralarda yaşamış, hayvancılıkla uğraşanlar aynı şekilde hayvan yetiştiriciliğine uygun mekânları tercih etmiştir.¹⁰ Bazı yerleşimler savunma amacıyla daha sarp ve ulaşımı zor yerlere kurulmuş, kimi yerleşimler ise yaşamsal koşulları çok uygun olmasa da hammadde kaynaklarına yakın olmak maksadıyla beklenmedik yerlere kurulmuşlardır. Buna örnek olarak Orta Anadolu'da, Tuz Gölü'nün güneybatı kıyısında yer alan ve M.Ö. 6000'lere tarihlenen Ilıcapınar verilebilir. Bu yerleşim sakinlerinin obsidyen karşılığında tuz takası yaptığı düşünülmektedir.¹¹ Konum olarak çok da verimli olmayan topraklara kurulan bu yerleşim yerinin seçilme sebebi büyük olasılıkla tuz kaynağına olan yakınlığıyla yani ekonomiyle ilgilidir.¹² Zira yerleşim yerinde Kapadokya obsidyenleri ele geçirilmiş olması bunların Niğde-Aksaray civarından getirildiğini ve tuzla takas edildiğini düşündürmektedir.¹³ Yerleşilen yerin seçimi konusunda bir diğer görüş ise daha ilginçtir. Buna göre coğrafi oluşumların şekillendirdiği estetik görünüm ve bazı dinsel sebepler yerleşim yerinin seçimini belirlemiştir. Buna örnek olarak Çanakkale'nin güneyinde Biga Yarımadası'nda bulunan,¹⁴ bir Neolitik yerleşim yeri olan Coşkuntepe verilebilir. Buna göre kıyıdan hayli uzakta, denizden 230 m. yüksekte olan bu yamaç yerleşmesi, kendisinden 8 kilometre açta bulunan Midilli Adası'nın mistik görüntüsünden etkilenen insanlar tarafından

⁵ Boas 1920: 311-312, Özbudun vd., 2014: 84-85

⁶ Childe 1939, Gathercole, 2013: 62-63

⁷ Braidwood 1995: 133,140

⁸ Sabloff, 2013: 269.

⁹ Çatalhöyük'te tarıma alınmış 14 tür besin bitkisi arasında çeşitli tahıl türleri, bakliyat ve yumrulu bitkiler yer alır (Mellaart 1967:211-224). Emmer, Einkorn, çıplak 6 sıralı arpa, bezelye, yoğun miktarda VI-II. katlarda bulunmuştur. Ekmeklik buğday (*Triticum aestivum*) ilk kez VI. yapı katında görülür. Bezelye, mercimek ve burçak türlerinin (*Vicia noena*; *Ervum ervilia*) yanı sıra badem; palamut; fıstık (*Pistachio atlantica*); elma; ardıç ve çitlenbik (*Celtis australis*) gibi meyve ve yemişler; ilk yapı katlarından itibaren ele geçen bitki kalıntılarıdır.

¹⁰ Şekli hilali andırdığı için Bereketli (Verimli) Hilal olarak adlandırılan ve Doğu Akdeniz kıyısı, Kuzey Mezopotamya ve Kuzeybatı İran'ı kapsayan alanda kurulan yerleşimlerin büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılığa uygun ovalarda bulunan akarsu kıyılarında kurulmuşlardır.

¹¹ Mellaart 1958: 83

¹² Marciniak vd. 2007: 126

¹³ Gölbaş vd. 2012: 49

¹⁴ Takaoğlu 2005: 411

kurulmuştur.¹⁵Sonuç olarak yerleşim yerlerinin seçimindeki ana belirleyicilik orada ne amaçla ve ne süreyle yerleşildiğinin altında yatmaktadır.

2. İnsanlar Neden Kıyılarda ve Adalarda Yaşamışlardır?

Kıyı yerleşimlerinin kurulmasındaki temel faktörler, söz konusu toplumların kıyısına kuruldukları denizlerden faydalanış biçimleriyle, ticaretle ve savunmayla açıklanmaktadır. Denizler, balıkçılık ve yumuşakça toplayıcılığı sayesinde sınırsız bir besin kaynağı gibi görünmekteyse de bütün bu faaliyetler belirli mevsimlerde gerçekleştirilmekteydi. Neolitik deniz ticaretinin ne boyutlarda olduğuna dair henüz kesin veriler oluşmamış olsa da Kıbrıs, Girit, Sicilya ve Sardunya Adaları'na denizi kullanarak ulaşan toplulukların aynı zamanda çeşitli ürünleri de yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Akdeniz için kıyısız yayılımın en tipik göstergelerinden bir tanesi de *impresso* bezemeli çanak çömleklerdir.¹⁶Adalara yerleşmenin sebepleri diğer kıyı yerleşimleri ile aynı olmasının yanında daha çok savunmayla ilgili olmalıdır. Bunun dışında, üzerinde Neolitik Dönem'de yerleşimler kurulmaya başladığı sırada bazı adaların hala kara ile bağlantıları bulunmaktaydı. Yani söz konusu yerleşimler yarımada durumundaydı. Buna örnek olarak Sicilya ve hatta Japonya verilebilir.

Adalarda yaşam kendine özgü belli başlı koşullar barındırıyordu. Doğaya adaptasyon konusunda milyonlarca yıllık bir başarı göstererek yaşamını sürdüren insanlar, Neolitik Çağ itibarı ile tarım ve hayvancılık yapmaya başladığında adaptasyonun ötesine geçme yolunda dev bir adım atmış oldular. Böylelikle o günden sonra doğanın sunduklarının dışına çıkmaya başlamış fakat yetiştirdikleri bitki ve hayvanlar konusunda da doğanın izin verdiği ölçüde başarılı olmuşlardır. İnsanların önlerine çıkan hayvan türlerini bilinçsizce avlayarak nesillerini tükettikleri de bir gerçektir. Bu durumun ana karadan ziyade adalarda yaşanması ise çok şaşırtıcı değildir. Bir insan topluluğu yaşamak için seçtiği adada yer alan hayvan popülasyonunu, birkaç yüz yıl içerisinde tüketebilir. Örneğin, Malta, Sardunya ve Sicilya gibi Akdeniz adalarında yaşayan topluluklar, henüz bitki ve hayvan ehlileştirmesine başlamadan önce söz konusu adalarda yaşayan bodur fil, hipopotam ve onlardan daha savunmasız olan kuğu, dev kara kaplumbağası ve çeşitli kemirgen hayvanları nesilleri tükeninceye kadar avlamışlardır¹⁷. Sınırlı bir alan sınırlı kaynaklar demektir ve bir adanın biyoçeşitliliği adanın büyüklüğü ile doğru orantılıdır.¹⁸ Çok daha büyük bir ada olan Papua Yeni Gine' deki hayvanların akıbeti de farklı olmamıştır. Günümüzden yaklaşık 35.000 yıl önce insanın ayak bastığı bu dev adada yaşayan ve *diprotodon* denilen ve büyüklüğü bir inek kadar olan gergedan benzeri bir hayvan, keseli hayvanlar ve keseli leopar, yaklaşık 200 kilo ağırlığa varan deve kuşu benzeri bir kuş ve ağırlığı 1 tona varan dev bir kertenkele türü de avlanma sonucunda ortadan kalkmıştır.¹⁹ İnsanlar bu hayvan türlerini bilinçsiz ve "vahşi" bir dürtüyle mi yok ettiler yoksa, yalnızca fizyolojik açlık dürtüsünün tatminine mi çabalıyorlardı? Amaçladıkları şey muhtemelen bir canlının neslini tüketmek değildi, bazen yaptıkları bir hamle ekosistemde telafisi mümkün olmayan kırılmalar ortaya çıkarıyor ve bu kırılmalar çok daha büyük yıkımları tetikliyordu. Örneğin Paskalya adasında yaşayan insanlar, taşınan heykelleri taşımak için kızak üretmek amacıyla adada bulunan bütün ağaçları kesmiş ve sonunda hem oluşan toprak erozyonu nedeniyle tarım durmuş hem de avlanmak veya belki de adadan kaçmak için tekne yapacak hammaddeleri kalmamıştır. Bu durum onları yıllar içerisinde yamyamlıkla sonuçlanacak bir çaresizliğin içerisine itmiştir.²⁰

Kıyı yerleşimlerinin kuruluşu ile ilgili ana dürtüyü beslenme olarak kabul etmek ve açıklamak, kanıtlanması hem kolay hem de zor bir iddiadır. Bu iddiayı kanıtlamanın yolu yerleşim yerlerinde ele geçen denizsel ürünlerin kalıntılarının tür çeşitliliği ve sayısal bulunma oranlarını diğer besin maddeleri ile kıyaslayarak bir sonuca varmaktır. Bu noktada söz konusu kalıntıların kazı alanında ne kadar sağlıklı toplandığı sorusu akla gelmektedir. Arkeolojik kazılarda balık kemikleri ve deniz kabuklarının toplanması, yakın zamana kadar, genellikle tür tayini yapılabilmesi için birkaç numune alınmasından öteye gitmemiştir. Toplanan kalıntıların da tamamının yayınlandığını söylemek mümkün değildir. Bu tarz verilerin sağlıklı analizler yapılabilecek oranda toplandığını varsayarak hareket ettiğimizde, diğer hayvan kemikleri ve bitki kalıntılarının tamamı göz önünde bulundurularak bir takım sonuçlara varılabilir.

Bir kazı alanında veri toplama işinin varacağı sonuçları Gamble çarpıcı biçimde açıklamıştır (Bkz.şek 2.). Geçmişte yerleşim alanında yaşayan bir grup koyun düşünün, bunlar beslenme amacıyla zaman içerisinde kesilerek yenilmiş ve kemikleri çöp çukurlarına veya etrafa atılmış olsun. Arkeolojik kazılar esnasında hayvan kemiklerinin yayıldığı alanın ancak bir kısmında çalışma yapılacak ve yine burada rastlanan kemiklerin de bir

¹⁵Erdoğu 2005: 101

¹⁶ Özdoğan, 2011: 421

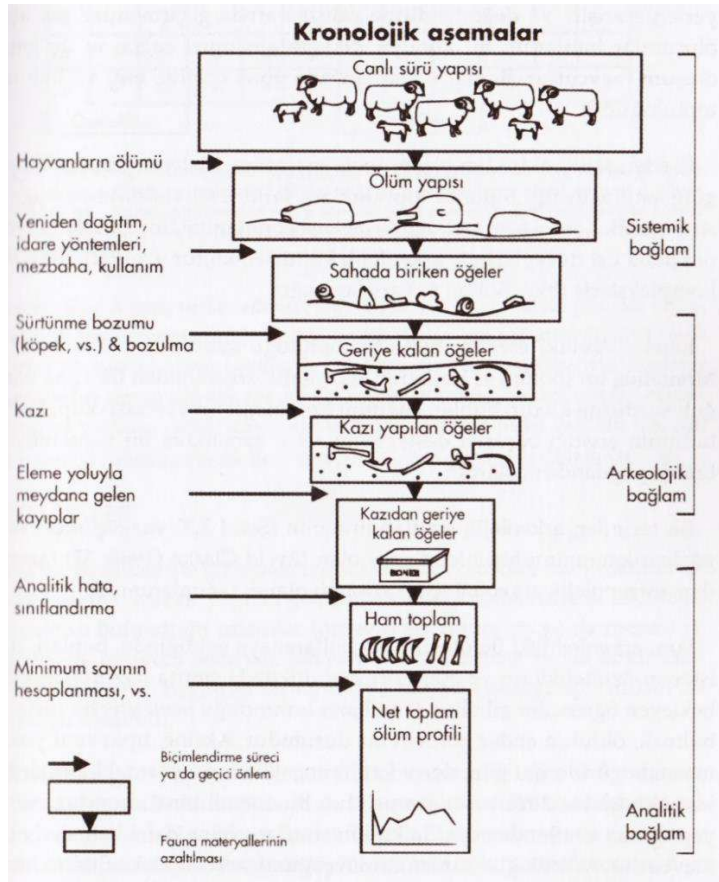
¹⁷ Simmons 1999:324

¹⁸Patton 1996: 6

¹⁹Diamond 2010: 38-39

²⁰ Ponting 2008: 7

kısmı günümüze korunarak ulaşmış olacaktır. Kazı sonucunda düzgün toplanan kalıntı sayısı yine azalacak ve sonuçta elde kalan birkaç kasa kemiğin de belki küçük bir kısmı analize yollanacak ve onların verileri bize konuşma hakkı sağlayacaktır. Bu mantıkla, örneğin geçmişte yenilip atılan 100 koyunun kemikleri değil 3-5 koyunun kemikleri, üzerinde fırtınalar kopan iddiaların temelini oluşturmuş olacaktır.

Şekil 2. Gamble'ın veri toplama ve analizdeki kronolojik aşamaları açıkladığı tablo. (Gamble 2013:53, şekil 3.2.)

Bu kurguyla ele alındığında, özellikle erken dönem kazılarında deniz kabukları gibi -çok da ilgi çekmeyen- buluntuların, ne kadar sağlıklı toplandığı bir soru işaretidir. Zira bu tip kalıntıların, kazı raporlarında bahsi geçmesine ve özellikle besin maddesi olarak kullanılmalarına vurgu yapılmasına karşın detaylı biçimde değerlendirilmelerine bazı istisnalar dışında 1960'lı yıllarda başlanmıştır.²¹

3. Kıyı Yerleşiminin Tanımı

Kıyı yerleşimi tanımı yapılırken akla ilk gelen, yerleşmenin kıyıya olan mesafesidir. Bu tanım üzerinden gidildiğinde Türkiye toprakları üzerinde Neolitik kıyı yerleşmesi kavramından söz etmek mümkün görünmemektedir zira deniz seviyesinde yaşanan küresel değişiklik sonucunda Neolitik Dönem'de kıyıda bulunan yerleşimlerin büyük kısmı zaten şu an sular altındadır. Bir diğer tartışma konusu da, kıyıya o dönemdeki uzaklığı birkaç kilometre olan yerleşim yerlerinin bugün kıyı yerleşmesi olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Bazı görüşler buraların denize yakın yerleşimler olarak adlandırılması gerektiğini ve kıyı yerleşmesi olarak görülmemeleri gerektiği yönündedir. Oysa bu yerleşimler denize bir akarsu yolu ile ulaşımını sağlamakta olan yerleşimlerdir yani denizle bağlantıları kara yolundan değil, tekneler vasıtasıyla -su yoluyla- sağlamışlardır.

Neolitik Çağ'da Anadolu kıyıları günümüz kıyı çizgisinden çok farklı bir görünümdeydi. Haritalarda kara ve denizlerin sınırı olarak görülen kıyı çizgisi hem yatay, hem de düşey doğrultuda, birbirinden çok farklı birçok etkinin birlikte işlediği güncel bir denge çizgisi konumundadır.²² Son Buzul Çağı jeologların Pleistosen olarak adlandırdığı dönemde yaşanmış ve bu çağın en etkili dönemlerinde denizlerdeki su buharlaşarak Kuzey yarımkürede kilometrelerce kalınlıkta buzul kütleleri oluşturmuştur. Buzul Çağı'nın en etkili olduğu²³ Würm Buzulu döneminde, yani günümüzden 21.000 yıl önce deniz seviyesinin yaklaşık 130 metre alçaldığı

²¹ Çakırlar 2006:39

²² Kayan, 2012:59

²³ Burada "etkili" derken kastedilen, buharlaşma açısından ve buz kütlelerindeki kalınlık bakımından maksimum nokta olan Son Buzul Maksimum (Last Glacial Maximum) dönemidir.

bilinmektedir.²⁴Pleistosen'i takip eden ve günümüzde hala içerisinde bulunduğumuz dönem olan Holosen'de ise buzullar erimiş ve sular tekrar yükselmiştir. Günümüzden 11.500yıl önce (M.Ö. 9.500) okyanusların seviyesi günümüz seviyesinden 55 m. alçakta iken, 6.500 yıl önce (M.Ö.4.500) günümüz seviyesine ulaşmıştır.²⁵ Okyanuslardaki bu değişim biçimi Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz'de eş zamanlı gerçekleşmemiştir. Bu denizler birbirlerine boğazlar yoluyla bağlandıklarından deniz seviyesi ve kıyı çizgisi değişimleri "görelî-yerel değişim" göstermiştir.²⁶Örneğin Ege Denizi'nin seviyesi M.Ö. 7000-6500'de günümüz seviyesine kıyasla 20 m. alçaktayken²⁷, günümüz deniz seviyesine ulaşması M.Ö. 5.500 civarındadır.²⁸

Kıyı yerleşimlerini tanımlarken, genellikle günümüzde denize olan mesafe üzerinden değerlendirme yapılmaktadır. Bu durumda Neolitik dönemde deniz seviyesi günümüzden en az 55 metre alçakta olduğuna göre kıyı çizgisinde kıta sahanlığının eğimine bağlı olarak kilometrelerce genişleme olması muhtemeldir. Dolayısıyla bugün denize birkaç metre mesafedeki yerleşimler kuruldukları sırada belki de denizi görmüyorlardı bile. Kıta sahanlığındaki dramatik değişim, Anadolu'daki Neolitik kıyı yerleşimlerinin tamamının sular altında kalmış olmasıyla sonuçlanmış olabilir. Bununla beraber, günümüzdeki veriler ışığında, balıkçılık ve yumuşakça toplayıcılığı gibi denizsel faaliyetleri besin ekonomileri içerisinde sokan bazı yerleşimler dikkat çekmektedir. Söz konusu yerleşim yerleri, "Fikirtepe Kültürü" olarak tanımlanan bir Geç Neolitik-Erken Kalkolitik kültürünü barındıran yerleşimler arasından seçtiğimiz örnektir. Bu üç yerleşim, bazı araştırmacılar tarafından "Kıyı Kültür Topluluğu"²⁹, "Kıyı Neolitik Ekonomisi"³⁰, "Kıyı Neolitiği"³¹, "Kıyı Yerleşimi"³² gibi adlandırmalar almıştır. Söz konusu yerleşimlerin o dönemde tam olarak kıyı da olmadığını dolayısıyla kıyı yerleşimi olarak adlandıramayacağı görüşü de mevcuttur. Birçok araştırmacı yerleşimlerden bahsederken herhangi bir kıyı vurgusu yapmamışlardır.

4. "Denize Uzak Kıyı Yerleşimlerine" Örnek Olarak Fikirtepe Kültürü: Fikirtepe, Pendik ve Yenikapı Yerleşimleri

Orta Anadolu'da Neolitik Çağ'da görülen gelişkin kültürün batıya doğru yayılışı M.Ö.6. Binyılın başlarına denk gelmektedir. Bu dönemde Marmara Bölgesi'nde bulunan avcı-balıkçı toplumlar, bölgeye yayılan kalıcı köy yaşantısı, evcil hayvanlar, tarım, çanak-çömlek yapım bilgisi gibi etkilerle; kısmen yeni çiftçilerle kaynaşmış, kısmen de bu yaşam biçimini kendi gelenekleriyle birleştirerek bölgeye özgü farklı bir kültür ortaya çıkarmışlardır.³³ İstanbul'un güney kıyılarında bugünkü Marmara Denizi kıyı çizgisine görece yakın mesafede yer alan ve çanak çömlek özellikleri olarak aynı kültür grubuna dahil edilen, birbirleriyle çağdaş üç yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlar Fikirtepe, Pendik ve Yenikapı yerleşimleridir.

M.Ö. 7500-5000 yılları arasında, Marmara Denizi sırasıyla acı su ortamı olan göl, soğuk suyu olan göl, sıcak tuzlu suyun karıştığı Ege ile bağlantısı olan ve Karadeniz'den soğuk ve görece tatlı suyun karıştığı süreçlerden geçmiş ve bu sürece bağlı olarak söz konusu tarihler arasında yalnızca suyun bileşiminde değil seviyesinde de 120 m gibi önemli değişimler olmuştur. 2500 yıl gibi çok kısa bir süre içerisinde meydana gelen 120 m'lik bu değişim kıyı çizgisi ve buna bağlı olarak da içlere giren koy, körfez ve halicilerin oluşumunu da etkilemiştir.³⁴ Tuzlu su girişi bir çevre felaketine sebep olmuş ve balıkçılığa dayalı bu yerleşmeler ortadan kalkmış olmalıdır. Tatlı suda yaşayan bazı balık türleri tuzlu su girişinin ardından yok olmuş ve ölen balıklar ve algler deniz tabanında çökelmiştir. Karadeniz'de bu durum dramatik sonuçlar doğurmuş ve deniz tabanı canlı yaşamının sürdürülemeyeceği boyutlarda kirlenmiştir. Fikirtepe yerleşiminde ele geçen balık kemikleri bu durumu arkeolojik olarak doğrularken, aynı kültürün diğer temsilcileri olan Pendik ve Yenikapı (Bkz. Res.2) yerleşmelerinin Neolitik balık kemikleri henüz tamamıyla incelenmediğinden³⁵, söz konusu yerleşmelerin akıbetlerinin de benzer olup olmadığı bilinmemektedir.

²⁴ Kayan, 2012:69

²⁵Kayan, 2012:71; Chapell vd. 1991

²⁶ Kayan 2012:72

²⁷ Erdoğan 2016:91

²⁸ Özdoğan 2013:169

²⁹ Harmankaya: 1986:25

³⁰ Çakırlar 2013: 66

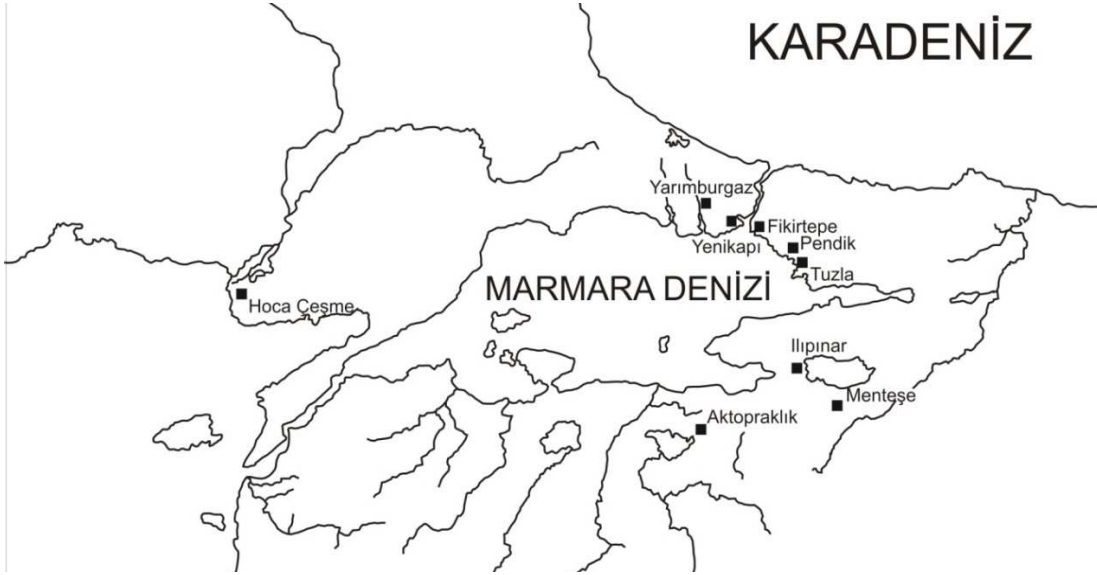
³¹ Karul ve diğ. 2011:7

³² Roodenberg 2011 :963, Gölbaş 2010: 5,41, Gölbaş 2012: 56

³³Karul, 2009:4

³⁴ Özdoğan, 2003:109

³⁵ Yenikapı kazısında ele geçen Bizans dönemi balık kemikleri yayınlanmış olup Neolitik dönem kemikleri henüz detaylı biçimde yayınlanmamıştır. Kısmen yayınlanan balık kemikleri için (bkz. Çakırlar 2013)

Şekil 3. Fikirtepe, Pendik, Yenikapı yerleşimlerinin konumlarını gösteren harita-Çizen: Gülcaay Yağcı, (Gölbaş 2010: 16)

4.1. Fikirtepe Yerleşmesi

Fikirtepe yerleşmesi bugün Kalamış Koyu'na yani denize 1.300m. Kurbağalıdere'ye ise 100 m. mesafededir. Burada bulunan hayvan kemikleri³⁶ üzerine yapılan incelemeler yoğun bir avcılık olduğunu ve hayvan ehlileştirmesinin de³⁷ kısmen de olsa başladığı yönündedir. Bununla beraber ele geçen balık ve yumuşakça kalıntıları ise besin ekonomisinin ana unsurlarından birisinin o zamanki biçimiyle, Marmara Gölü olduğu yönündedir. Burada tespit edilen ve balıkçılıkta kullanıldığı anlaşılan en önemli kalıntı ise 2 adet zıpkındır.

Fikirtepe yerleşmesinde saptanabilen tuzlu su balıkları: deniz turnası (*Merluccius merluccius*), kefal (*Mugil spec*), levrek (*Dicentrarchus labrax*), mercan balığı (*Sparus auratus*), bir tür deniz melanuryası (*Sparidae*), fulya balığı (*Johnius hololepidotus*), dikenli uskumru (*Carangidae*) ve kırmızı ton balığı (*Thunnus thynnus*) gibi türlerinden oluşmaktadır. Tatlı su balıkları ise; Karadeniz kızıl kanadı (*Rutilus frisii*), döbel (*Leuciscus cephalus*), kocaağz (*Aspius aspius*), bir tür sazan (*Cyprinidae*), yayın balığı (*Silurus glanis*), turna balığı (*Esox lucius*), uzun levrek (*Lucioperca lucioperca*) türü balıklardır.³⁸ Bunların dışında yerleşmede bir de açık deniz balığı olan yunus (*Tursiops truncatus*) kemikleri açığa çıkarılmıştır. Yerleşmenin hayvan kemiklerini çalışan ve balık kemiklerinin bir kısmını inceleyen Boessneck - Driesch, yerleşmede bulunan tatlı su balıklarının Kurbağalıdere, tuzlu su balıklarının ise Marmara Denizi'ne ait türler olduğunu ve yayınbalığı, uzun levrek, levrek, turna balığı, Karadeniz kızıl kanadı ve kefal gibi deniz suyu ile tuzlu suyun karıştığı ortamlarda yaşayabilen türlerin ise nehrin denize döküldüğü yerde yaşayan türler olabileceğini belirtmiştir.³⁹

Fikirtepe buluntularının içinde en büyük balıklardan olan yayın ve ton balıkları 100-150 kilo gelmektedir.⁴⁰ Özellikle büyük yayın ve ton balıklarının ağırlıkları, bunların et gereksinimini karşılamada önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. Yerleşmede en fazla saptanan ve boyutça küçük olan mercan balığının sayısal yoğunluğu, küçük balıkların da beslenme açısından önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Bulunan balıklar arasında bir deniz memelisi olan yunus da vardır. Oldukça büyük olan bu canlı, 2-3 m uzunluğunda, 150-200 kg ağırlığında olabilmektedir.⁴¹ Diğer açık deniz sakinlerinden farklı olarak nehirlerin ağız bölgelerine kadar yaklaşmayan bu canlı, sadece çok az kemik ile belgelenebilmiştir. Bu durum yunusun sürekli olarak avlanan bir tür olmadığına işaret etmektedir.

³⁶Yerleşmede bulunan ve memeli hayvanlara ait olan kalıntılar; koyun (*Ovis aries*), keçi (*Capra hircus*), sığır (*Bos taurus* ve *Prebos primigenius*), domuz (*Sus domesticus*) ve gibi evcil hayvanlar ile alageyik (*Dama dama*), kızılgeyik (*Cervus elaphus*), karaca (*Capreolus capreolus*), yabani domuz (*Sus scrofa*), kurt (*Canis lupus*), tilki (*Vulpes vulpes*), kahverengi ayı (*Ursus arctos*), kaya sansarı (*Martes fona*), vahşi kedi (*Felis silvestris*) ve tavşan (*Lepus capensis*) gibi yabani hayvanlara ait kemiklerden oluşmaktadır (Boessneck- Driesch, 1979:6).Bunların yanı sıra, yerleşmede bir deniz memelisi olan yunus kemikleri de tespit edilmiştir. Evcil veya yabani olup olmadığı belli olmayan köpek (*Canis familiaris*) kemikleri de ele geçmiştir.

³⁷ Fikirtepe'de bulunan sığırların ebatlarının sıra dışı iriliklerini; ehlileştirilme sürecini tam olarak tamamlamamış olabileceklere şeklinde yorumlayanlar da vardır (Boessneck vd., 1979:10).

³⁸ Boessneck vd.1979:51

³⁹ Gölbaş, 2010:23 ; Boessneck ve Driesch 1979: 66

⁴⁰ Boessneck ve Driesch 1979: 68

⁴¹ Boessneck ve Driesch, 1979: 47

Yerleşmede kabuklu su ürünlerine ait kalıntılar detaylı bir şekilde incelenmemiş, bununla beraber istiridye (*Ostrea edulis*), karakabuk midyesi (*Mytilus edulis*), kalp midyesi (*Acanthocardia tuberculata*) gibi türlerin olduğu saptanabilmiştir.⁴² Oldukça yoğun olarak saptanan bu yumuşakçaların miktarları Fikirtepe yerleşmesindeki balıkçılığın daha çok yumuşakça toplayıcılığı biçiminde yapıldığını göstermektedir.⁴³

Fikirtepe yerleşmesinin Neolitik dönemde denize olan mesafesi bilinmemektedir. Günümüzde bu mesafenin 1.300m. olduğu düşünüldüğünde kıyı çizgisindeki genişleme hesaba katıldığında bu mesafenin çok daha uzak olma olasılığı vardır. Kalamış (Moda) Koyu'nun bir dönem için lagün durumunda olduğu⁴⁴ ve tatlı su ile acısu ortamını barındıran bir yapıya dönüştüğü, özellikle molluskların bir kısmının bu olası lagünden toplandığı düşünülmektedir.⁴⁵

4.2. Pendik Yerleşmesi

Pendik yerleşmesi bugün denizden 50 m. uzaklıkta yer alan küçük bir koyun kuzeybatısında, Temenye mevkiinde bulunmaktadır. Yerleşmenin hemen yakınlarında iki tatlı su kaynağı, doğusunda ise zaman zaman kuruyan bir dere yatağı bulunmaktadır.⁴⁶ Neolitik dönemdeki kıyı çizgisine uzaklığı tam olarak saptanmamış olan yerleşim yerinin o dönemde denize(göle), hayli uzak olduğu hatta belki de yerleşimin güneyinde kalan Prenses Adaları'nın anakara ile bağlantılı olduğu düşüncesi de öne sürülmüştür.⁴⁷ Pendik yerleşmesinde bulunan öğütmetaşı ve yontmataş türü aletler, topluluğun tarım ile ilgili uğraşlarını yansıtmaktadır.⁴⁸ Denize olan konumu ve ele geçirilen buluntuların benzerliğine bakıldığında, yerleşimin çağdaşı olan Fikirtepe'deki gibi avcılık ve toplayıcılık yapan ve tarımla da uğraşan bir halk tarafından iskan edildiği düşünülebilir.⁴⁹ Burada balıkçılık ve yumuşakça toplayıcılığıyla ilgili en önemli kanıtlar 2 adet olta kancası⁵⁰, çeşitli olta ve ağ ağırlıkları ve boncuk olarak kullanılan deniz kabuklarıdır.⁵¹ Pendik yerleşmesi günümüzde denize çok yakın bir konumda yer almaktadır. Bununla beraber yerleşimin kurulduğu dönemdeki mesafesi net olarak tespit edilmiş değildir. Tespit edilen balık türleri, Fikirtepe'de bulunanlar ile tamamen aynıdır. Yalnızca ton balığı ve yunus burada görülmüştür.⁵²

4.3. Yenikapı Yerleşmesi

Yenikapı yerleşmesi bugün denizden 350 m. uzaklıkta yer almaktadır. Yenikapı'nın diğer yerleşim yerlerinden en önemli farkı bu alandaki Neolitik yerleşimin tespit edildiği tabakanın günümüz deniz seviyesinden 6.30 metre alçakta olmasıdır. Yerleşimin güney ve batı kesimlerinde, yerleşime 5 ila 10 m. arasında değişen mesafede bir su yatağı, doğusunda ise muhtemel bir dere yatağı tespit edilmiştir.⁵³ Söz konusu dere yatağı muhtemelen Bizans döneminde Lycos, Osmanlı döneminde ise Bayrampaşa deresi olarak adlandırılan derenin öncül halidir. Yerleşimin tabanındaki, ana toprak olarak tabir edilebilecek siyah renkli kil tabakasından alınan örneklerin karbon analizlerine göre M.Ö. 7000-8000 yıllarında Yenikapı yerleşmesi denizden yaklaşık olarak 2 km. içeride bulunmaktaydı.⁵⁴ M.Ö. 5000-4800 civarında ise yerleşim yeri, tamamıyla su altında kalmıştır. Buradan çıkan sonuca ve Yenikapı'da ele geçirilen çanak çömlek form ve motiflerinin verdiği tarihlere göre⁵⁵ M.Ö. 6600-5530 civarlarında iskan görmüştür.

Yenikapı'da çok sayıda yumuşakça ve balık kemiği bulunmuş olmasına karşın henüz buluntular detaylı olarak yayınlanmamıştır. Ele geçirilmiş olan balık kemikleri hem iri balıklara hem de ebat olarak daha küçük balıklara aittir. Deniz kabukları ise kavkı bankı ile benzer (*ostrea*, *pecten*, *cardium* ve *mytilus* türleri) olabilir.⁵⁶ Çakırlar'ın 2015 yılında yaptığı çalışma bu iddiayı doğrular niteliktedir. Çakırlar ön rapor niteliğindeki

⁴² Röhrs vd.,1961: 110-127

⁴³ Gölbaş, 2010:24

⁴⁴ Özdoğan 2013:173

⁴⁵ Çakırlar 2013: 72

⁴⁶ Harmankaya, 1982:26

⁴⁷ Özdoğan 2013:175

⁴⁸ Özdoğan, 1983:409

⁴⁹ Yerleşmede bulunan evcil ve yabani hayvan kemiklerinin türleri ve miktarları tümüyle saptanabilmiş değildir. Fakat yerleşmede koyun, keçi ve sığır gibi evcil hayvan türleri ve kabuklu su ürünlerine ait kalıntılarının olduğu bilinmektedir (Özdoğan, 2000:43).

⁵⁰ Pendik höyükte 2012-2013 yıllarında yeniden kurtarma kazısı yapılmış ve buluntu çeşitliliği artmıştır. Ancak buluntular henüz yayınlanmamış olduğu için yeni bulgulardan söz etmek mümkün olmamaktadır Bununla beraber balık kemikleri ve olta kancalarının sayısında artış olmuştur.

⁵¹ Söz konusu kabuklar *Dentalium* ve istiridye kabuğu (*Spondylus gaederopus*) türleridir (Baran Çelik ve Kiraz 2007: 20) ve bu türler günümüzde hala Marmara Denizi'nde bulunmaktadır (Demir, 2003: 120,127).

⁵² Çakırlar 2013:71

⁵³ Kızıltan vd., 2013: 7-8

⁵⁴ Algan vd., 2011:33

⁵⁵ Arkaik Fikirtepe, Klasik Fikirtepe ve Gelişkin Fikirtepe (Yarımburgaz IV) evreleri

⁵⁶ Gölbaş 2010: 52

çalışmasında Yenikapı Neolitik tabakasında, 3 adet Cerithium, 84 adet Mytilus, 1 adet Spondylus, 23 adet Ostrea, 42 Cerastoderma ve 1 adet Veneridae türü mollusku taksonomik olarak sınıflandırmıştır.⁵⁷ Alanda denizkabuğu konusunda tam toplama yapılmadığından bu verilerin sayısal yoğunluğu net sonuçlar ortaya koyma imkânı tanımamaktadır. Kara veya deniz kökenli çeşitli gastropodlar da mevcuttur.⁵⁸ Bunun dışında alanda tespit edilen 1 adet olta kancası veya kemer tokası olabilecek bir alet, 1 adet taş ağırlık-çapa⁵⁹ olarak kullanılmış olabilecek parça ve en önemlisi 2 adet ahşap kürek⁶⁰ sudan faydalanmayı gösteren kanıtlardır. Ahşap küreklerin bulunmuş olması açık deniz balıkçılığının yapılmış olabileceğine dair en önemli kanıttır. Ahşap kürekler, Fikirtepe’de ele geçen ton balıkları ve yunusların nasıl yakalanabildikleri gizemini ortadan kaldırmaktadır. Bununla beraber, Yenikapı’da ton balığı kemiği bulunmamıştır, ele geçen balık kemikleri, dikenli uskumru, uzun levrek gibi Fikirtepe’de tespit edilen türlerin benzerlerinden oluşmaktadır.⁶¹

SONUÇ

Bu üç yerleşmenin ortak özellikleri bugünkü Marmara Denizi’nin kuzey kıyısında kurulmuş olmalarıdır. Günümüz deniz-kıyı çizgisine göre Pendik 50 m., Fikirtepe 1300 m., Yenikapı ise 350 m. denizden içeride yer almaktadır. Söz konusu yerleşmelerin kurulduğu dönemde bir göl halindeki Marmara muhtemelen kilometrelerce içeride bulunmaktaydı.⁶² Bu üç yerleşim de, Marmara Gölü’ne dökülen akarsuların kenarına kurulmuştu. Tarıma henüz tam olarak başlamayan bu toplulukların ana besin kaynağını balıkçılık ve avcılık oluşturuyordu. Hayvan kemikleri detaylı bir şekilde çalışılmış olan Fikirtepe’de 9 tür tuzlu su ve 7 tür tatlı su balığı ile en az 3 farklı tür yumuşakça tüketildiği anlaşılmıştır. Ayrıca balıkçılıkla ilgili çeşitli kalıntılar da mevcuttur.

Pendik yerleşmesinde çok sayıda deniz kabuğu ve balık kemiği bulunmasına rağmen bu bulgular henüz detaylı çalışılmadığından tam bir analiz yapılamamaktaysa da burada takı olarak kullanılan deniz kabukları ve balıkçılıkta kullanılan aletler tespit edilmiştir. Yenikapı’da da çok sayıda balık kemiği ve yumuşakça bulunmasına karşın bu kemikler henüz detaylı olarak çalışılmamıştır. Burada da balıkçılıkla ilgili çeşitli aletler tespit edilmiştir. Yenikapı yerleşmesi, hem kıyı çizgisi değişiminin doğrudan etkisi altında kalmış olması hem de balıkçılık faaliyetlerinin nasıl yapıldığını gösteren eşsiz kanıtları açısından önem arz etmektedir. Bütün bu veriler her üç yerleşmenin kurulacağı yerlerin belirlenmesinde, Marmara Gölü’nden faydalanmanın göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Marmara Gölü’nün tatlı su ortamından tuzlu su ortamına geçişinin de maddi kültür kalıntıları ile desteklenebildiği söz konusu yerleşmeler, hem arkeolojik hem de jeolojik bilgilerimizin zenginleşmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanında kıyı yerleşmesi tanımının ne şekilde yapılabileceği noktasında da önemli örnekler oldukları söylenebilir.

Bir yeri kıyı yerleşimi olarak tanımlarken, oranın denize olan mesafesi dışında, denize rahat ulaşılabilirliğinin de göz önünde tutulması gerekmektedir. Yerleşimin yakınında bulunan akarsu üzerinden rahatlıkla denize ulaşılabilir olması, oranın denize olan mesafesini, en azından bazı durumlarda akarsuya olan mesafesiyle eş değer tutmamızı sağlamalıdır. Bir noktanın kıyı yerleşmesi olarak adlandırılması noktasında ana belirleyiciler, denize olan mesafenin yanında denizden faydalanma miktarı ve denize ulaşımın hangi yolla yapıldığı gibi etmenlerden oluşmalıdır. Aksi halde zaten, son birkaç bin yılda deniz seviyesinin bu kadar değiştiği Marmara ve hatta Ege’de Neolitik kıyı yerleşimlerinden bahsetmek neredeyse söz konusu değildir.

Teşekkür: Makalenin türetildiği yüksek lisans tezi sırasındaki danışmanım Prof. Dr. Turan Takaoğlu’na ve değerli yorumlarıyla katkı sunan Nihan Büyükakmanlar ve Arş. Gör. Heval Boznay’a en içten teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

ALGAN, Oya-YALÇIN, M. Namık-ÖZDOĞAN, Mehmet-YILMAZ, Yücel- SARI, Erol- KIRCI ELMAS, Elmas-YILMAZ, İshak-BULKAN, Özlem-ONGAN, Demet-GAZİOĞLU, Cem-NAZİK, Atike- POLAT, Mehmet Ali-MERİÇ, Engin (2011). "Holocene Coastal Change in the Ancient Harbor of Yenikapı-İstanbul and its Impact on Cultural History" *Quaternary Research*, S. 76, s.30-45.

BOESSNECK, Joachim- VON DEN DRİESCH, Angela (1979). Die Tierknochenfunde aus der Neolithischen Siedlung auf dem Fikirtepe bei Kadıköy am Marmarameer, Aus dem für Paleoanatomie, Domestikationsforschung und Geschichte der Tiermedizin der Universitaet München, München.

⁵⁷ Çakırlar 2015

⁵⁸ Perinçek, 2010:192

⁵⁹ Gölbaş, 2010: 51- 53

⁶⁰ Kızıltan,2010: 14

⁶¹ Çakırlar 2013:70-71

⁶² Söz konusu üç yerleşimin kıyıya olan mesafeleri Yenikapı dışında tam olarak saptanamamıştır. Ele geçirilen su ürünlerinin dağılımına bakılarak, yerleşimlerin -bir dönem için- yakınlarına kadar uzanan lagünler bulunma olasılığı da ortaya atılmış bir diğer görüştür. (Çakırlar 2013:72)

- BRAIDWOOD, Robert (1995). *Tarihöncesi İnsan*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- CHAPPELL, John- POLACH, Henry (1991). "Post-Glacial Sea-Level Rise from a Coral Record at Huon Peninsula, Papua New Guinea", *Nature*, S. 349, s.147-149.
- CÜCELOĞLU, Doğan (2008). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramlar*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- ÇAKIRLAR, Canan (2006). "Arkeomalakoloji: Yabancı Bir Terim, Tanıdık Buluntular" *Arkeoloji Dergisi*, S. 6, s. 39-47.
- ÇAKIRLAR, Canan (2013). "Rethinking Neolithic Subsistence at the Gateway to Europe with New Archaeozoological Evidence from Istanbul" *The environmental Archaeology of Subsistence, Specialisation, and Surplus Food Production*. Groot, M., Lentjes, D. & Zeiler, J. (ed.). Leiden: s. 59-79.
- ÇAKIRLAR, Canan (2015). Adaptation, Identity, and Innovation in Neolithic and Chalcolithic Western Anatolia (6800-3000 Cal. BC): the Evidence From Aquatic Mollusk Shells, *Quaternary International*, S.390, s. 117-125. [http:// dx.doi.org/10.1016/j.quaint.2015.05.008](http://dx.doi.org/10.1016/j.quaint.2015.05.008).
- DEMİR, Muzaffer (2003). "Shells of Mollusca Collected from the Seas of Turkey", *Turkish Journal of Zoology*, S.27, s. 101-140.
- DİAMOND, Jared. (2010). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Çev. Ülker İnce, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- ERDOĞU, Burçin (2005). Visualizing Neolithic Landscape: Archaeological Theory in the Aegean Islands *Byzas* S. 2, s. 95-105.
- ERDOĞU, Burçin (2016). "The Neolithic Landscape and Settlement of the Island of Gökçeada (Imbros, Turkey)" *Géographologie des îles de Méditerranée*, Ghilardi, Matthieu(Ed.), s.89-94.
- GAMBLE, Clive (2014). *Arkeolojinin Temelleri*, çev. Damla Kayhan, Aktüel Arkeoloji Yayınları.
- GATHERCOLE, Peter (2013). "Chile'in Devrimleri", *Arkeoloji Anahtar Kavramlar*, Ed. Colin Renfrew, Paul Bahn, çev. Selda Somuncuoğlu, s. 62-68.
- GÖLBAŞ, Alper (2010). *Neolitik Anadolu Toplumlarının Geçim Ekonomisinde Su Ürünleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÖLBAŞ, Alper (2012) "Fishery Products in terms of the Dietary Habits of the Neolithic Age Coastal Communities", 18th Congress of the European Anthropological Association Özet Bildiri, s. 56.
- GÖLBAŞ, Alper, BAŞIBÜYÜK, Zeynel (2012). "Anadolu Kültür Oluşumunda Tuzun Rolü" *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, S.1, s. 45-54.
- HARMANKAYA, Savaş. (1982). "Pendik Kazısı 1981", Ankara: *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, s. 25-30.
- KAYAN, İlhan (2012). "Kuvaterner'de Deniz Seviyesi Değişimleri" *Kuvaterner Bilimi*, s.59-78.
- KARUL, Necmi. (2009). "Kuzeybatı Anadolu'da Ana hatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler", İstanbul: *TEBE Haberler* S. 28, s. 1-7.
- KARUL, Necmi, AVCI, Mert Bertan (2011). "Neolithic Communities in the Eastern Marmara Region: Aktopraklık C", *Anatolica*, S. XXXVII, s. 1-15.
- KEJANLI, Türkan (2005). "Anadolu'da İlk Yerleşmeler Ve Kentleşme Eğilimleri" *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, C. 4, S. 1, s.89-97.
- KIZILTAN, Zeynep. 2010. "Marmaray-Metro Projeleri Kapsamı'nda Yapılan, Yenikapı, Sirkeci ve Üsküdar Kazıları" *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s. 1-16.
- KIZILTAN, Zeynep-POLAT, Mehmet Ali (2013). "Yenikapı Kurtarma Kazıları: Neolitik Dönem Çalışmaları" *Arkeoloji ve Sanat*, S. 143, s. 1-40.
- MELLAART, James. (1958). "The Neolithic Obsidian Industry of Ilıcıpınar and Its Relations", *İstanbul Mitteilungen*, S. 8, s. 82-92.
- MARCİNIAK, Arkadiusz - CZERNIAK, Lech (2007). "Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic Periods in Central Anatolia", *Anatolian Studies*, S 57, s. 115-130.
- MASLOW, Abraham Harold (1943). "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, S. 50, No 4, s. 370-396.
- ÖZBUDUN, Sibel-ŞAFAK, Balkı-ALTUNTEK, N. Serpil (2014). *Antropoloji: Kuramlar/Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ÖZDOĞAN, Eylem (2003). *Marmara Bölgesi'ndeki Neolitik ve Kalkolitik Çağ Yerleşmelerinde Beslenme ve Besin Saklama Yöntemleri Aşağı Pınar Yerleşmesinde Bulunan Besin Depolama Alanlarının Tanımlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZDOĞAN, Mehmet (1983). Pendik: A Neolithic Site of Fikirtepe Culture in the Marmara Region", *Beiträge Alttertiumsk unde Kleinsasien, Festschrift für Kurt Bittel*, Rainer Michael Boehmer - Harald Hauptmann (Ed.), Mainz: s. 401-411.
- ÖZDOĞAN, Mehmet (2000). "Pendik Kazısı", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, O. Belli (Ed.), İstanbul: 42-43.
- ÖZDOĞAN, Mehmet (2011). Archaeological Evidence on the Westward Expansion of Farming Communities from Eastern Anatolia to the Aegean and Balkans. The Origins of Agriculture: New Data, New Ideas, *Current Anthropology*, S. 52(S4): 415-430.
- ÖZDOĞAN, Mehmet (2013). "Neolithic Sites in the Marmara Region" *the Neolithic in Turkey New Excavations and New Research*, Özdoğan, Mehmet, Başgelen, Nezih, Kuniholm, Peter (Ed.),s. 167-269.
- PATTON, Mark (1996). *Islands in Time: Island Sociogeography and Mediterranean Prehistory*. London
- PERİNÇEK, Doğan (2010). "Yenikapı Kazı Alanı'nın Son 8000 Yıllık Jeoarkeolojisi ve Doğal Afetlerin Jeolojik Kesitteki İzleri", *İstanbul Arkeoloji Müzeleri 1. Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.191-217.
- PONTING, Clive (2008). *Dünyanın Yeşil Tarihi Çevre ve Büyük Uygarlıkların Çöküşü*
- ROHRS, Manfred, HERRE, Wolf (1961). "Zur Frühentwicklung der Haustiere, die Tierreste der Neolitischen Siedlung Fikirtepe am Kleinasiatischen Gestade des Bosphorus", *Zeitschrift für Tierzüchtung und Zuchtungsbiologie* S. 75, s.110-127.
- ROODENBERG, Jacob (2011). "İlıcıpınar: a Neolithic Settlement in the Eastern Marmara Region" *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia*, s.950-967.
- SABLOFF, Jeremy (2013). "Süreçsel Arkeoloji", *Arkeoloji Anahtar Kavramlar*, Ed. Colin Renfrew, Paul Bahn, çev. Selda Somuncuoğlu, s. 267-274.
- SIMMONS, Alan H. (1999). *Faunal Extinction in an Island Society: Pygmy Hippopotamus Hunters of Cyprus*, Kluwer Academic Publishers
- SÜTGİBİ, Semra (2008). "Türkiye'de Yerleşim Ekolojisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *Ege Coğrafya Dergisi*, S.17, s. 61-71.
- TAKAOĞLU, Turan (2005). "2004 Yılı Coşkuntepe Yüzey Araştırmaları" 23. KST 1. Cilt, s.411-418.